

FÁBIÁN ZOLTÁN: PATICSFALAK KÖZÖTT

dokumentum oratórium

Szerkesztette, rendezte: Debreczeni Tibor

Versbetétek: Ratkó József: Tanyák és Apám c. verse

Bemutató: 1972. június 2. Budapest, Schönherz Zoltán Kollégium

12 alkalommal adták elő,

1973-ban a Magyar Rádió felvételt készített a műsorról.

Író: Nem nevezem néven a tanyavilágot, ahol ennek a műsornak az élményeit kaptam és adatait összegyűjtöttem. Sok mindent el kellene hallgatnom akkor – kíméletből, igaztalanul szakítanék fel régen behegedt sebeket, s oktalanul támasztanék ellenkezést egymással már megbékélt emberek között. A kímélet diktálta hallgatás viszont arra kényszerítene, hogy arról ne szóljak, amit a lehangosabban kell elmondanom.

Kórus: Leguggoltam a hóba fült tanyákhoz

s csodálkoztam: Ez a hazám.

Vad kutyák, ajtóba kitett

söprűk a szegényégt őrzik itt,

mint a vagyont.

Mert a szegénység megmarad

és itt marad meg, jöhetnek

akármilyen csodák, itt megmarad.

Földbe hiába ássák, megfogán, kihajt,

öntözi könny, májusi eső,

villám csap bele, verheti jég is,

megmarad, keserű gyom lesz belőle,

megszagolja, nem eszi meg az állat.

Áss neki mély sírt, harmadnapra

föltámad, megérinti homlokunkat,

alázatosak leszünk, mint a lovak.

(Ratkó József: Tanyák)

1.férfi: Homokon nőtt, apró település ez a tanyavilág. Budapesttől hatvan kilométerre, mégis eldugott zugában az országnak.

2. férfi: Ezerhatszázan élnek itt, hol szétszórt, hol kanyargó utcasorra összeálló, kis paticsházakban.
3. férfi: A vasúti főútvonaltól egy órányira van, de kövesútja nincs, a villanyt csak most szerelik.
4. férfi: Trombózisos terület, az artériát vérrögök zárják el, csak mellék-erek kapcsolják be az ország vérkeringésébe.

1. nő: Sokan eljárnak innen dolgozni. Mennek naponta:

2. férfi: Kőbányára

2. nő: a lőrinci Fonóba

3. férfi: a Gumigyárba,

3. nő: a Kisperesti Textilbe,

4. férfi: A MÁV-hoz,

4. nő: A Pénzverdébe.

1. férfi: Van olyan család ahonnan ketten-hárman is bejárók. Az állomás hat kilométerre van. Biciklivel félóra, de télen gyalogolni kell. A vonat két óráig dögög fel a Keleti Pályaudvarra. Két óra oda, kettő vissza.

1. nő: És a gyaloglás?

1. férfi: Egy óra oda, egy vissza.

2. nő+férfi (együtt): Hat óra!

3. nő+férfi (együtt): Hat óra!

Kórus: Hat óra. Minden nap.

Szűkebb hazám ez – fojtogat.

Határ szorul rá, belekékül,

elfúl az ég is. A utak

befagytak fenékig, vonul rajtuk

gazdátlanul és fegyvertelenül

fekete sereg.

Névtelen halottaiknak nyárra

emlékmű épül: búzakereszt.

(Ratkó József: Tanyák)

Író: Egyfelől a főváros közvetlen közelsége, napról napra erősödő vonzása, másfelől az egyre avítabb tanyasi életlehetőségek. A sajátos földrajzi helyzet hozza ezt magával, mondhatnám, de ezt a földrajzi helyzetet a száguldó kor követelményei teszik mind

szorongatóbbá. A Budapestre munkába járó nők és férfiak naponta oda-vissza utaznak a tizenkilencedik és huszadik század között. Vicinálison.

Második tétel

1. nő: Az állomás.

2. 1. férfi: Csütörtök délután van, a vasúti étterem zsúfolásig megtelt. Egyik asztalnál esznek, a másikon kávéznak, de legtöbb helyen sör járja. Sok a lány meg az asszony. Összebújva ülnek egy-egy asztal körül, s beszélgetnek. Egyszer suttogóra fogott, máskor hangosan pergő szóáradat fakad fel az ajkukról, s betölti a szűk, cigaretta füstös éttermet.

2. és 3. nő párbeszéde:

- Tudod mit mondott az a pizok?

- Jancsi?

- Ő hát! A pizok!

- Persze, szüretkor. Felkér, táncolunk s egyszer csak azt mondja: Hogy neked milyen silószagod van!

- Silószagod?

- Az! Hogy nekem silószagom van.

Író: Az istállósagra jó emlékszem gyerekkoromból. Az a pokróc, ami kint állt a dikón, úgy beszívta magába a fojtós szagot, hogy nem lehetett belőle kimosni. A savanyított takarmánynak még szívósabb a szaga, rögtön megtelik vele a ruha, a haj. Elég egy félóraig lenni a takarmány kamrában, s másnap is megérzik az emberen. A tehenészlányok nem félóraig vannak a silószagban, s nem is egyszer egy héten, minden nap.

1. nő: - Mikor lesz fürdő a tehenészetben?

3. férfi: Micsoda? Fürdő? Milyen fürdő?

Párbeszéd:

- Melegvizes zuhanyozó, csempézett fallal, jószagú szappannal, frottír fürdőlepedővel.

- Istálló kellene előbb, elvtárnő. Sok istálló. Nem ilyen szerfás hodály, mint ez is, amiben megfagy télen a kisborjú.

- Istálló kellene, igaz, sok, korszerű istálló. De mi történik akkor, ha felépülnek majd az istállók, csak éppen emberek nem lesznek már itt, lányok, fiúk, meg asszonyok, férfiak, akik gondoznák a jószágot. Akkor mi lesz?

- Az még messze van, még itt vagyunk mi.

- Közelebb van, mint gondolná!

- Nékem is, a feleségemnek is elég egy lavór, csak istálló legyen, jó istálló. ez a legelőbb való!

1. férfi: Tavaly történt, egyik napról a másikra váratlanul.

2. nő: Odahagytam a téeszt.

3. nő. Kiszegődtem Pestre, a textilbe.

4. nő: Inkább ingázok.

2. férfi: Nem értem. Nem mondtak azok semmit, csak annyit, hogy mennek, mennek azonnal, adjam ki a munkakönyvet.

1. férfi: Mit mond a tanítónő?

1. nő: Már az is nagy dolog, hogy a gyárban fürdő van. Befejezik a munkát, beállnak a forróvízhez zuhany alá aztán feltupírozzák a hajukat, s pár perc múlva olyan elegánsak, hogy akár az Operaházba is elmehetnek. A tanyán? Szoba. konyha, élnek benne ötven- hatan, vagy nyolcan is. Legfeljebb szombat esténként kuporodhatik be a nagylány a lavórhoz. De azzal is mennyi veszélyesség! Melegíteni a nagy fazék vizet, gyúrni alá a spórba a csutka szarát, kizárni a családot a konyhából, s kapkodva, didergősen megmosakodni.

1. férfi: Két és félezer forintot keresnek havonta a tehenészlányok, de istállóságuk van. Kimennek inkább ezerháromszázért a fonodába, szövőgyárba, hogy mikor fölérjenek hajlik a kedvesük, tánc közben beleszagol a hajukba, ne mondja azt: hogy neked milyen istállóságod van!

2. férfi: Gyalogolnak, bicikliznek, vonatoznak naponta hat órát, de naponta fürdenek és nincs istállóságuk.

Kórus énekel:

Láttad-e te, babám, azt a száraz nyárfát,
Azt a száraz nyárfát?
Mikor az kizöldül, akkor jövök hozzád,
Akkor jövök hozzád.

– Kizöldült már a fa, várom a galambom;
De soká nem jön már!
Zöld erdő zúgása: vadgalamb szólása;
Benne a tanyája.

1. nő Szűkebb hazám ez – szántóföldjei
tavasszal elszállnak délre, vissza se jönnek.
A forró magmából kél ki a mag,
vergődik, míg a fényt eléri.
Megállni itt alig lehet, nem is lehet,

kifújja talpunk alól a szél
a homokot, az utat. Élünk a mélyben mégis,
élnek itt elszótlanodott költők,
elgyávult hivatalanokok, parancsara várók,
élnek itt énektelen parasztok,
szerszámmal, lóval, ekével beszélgetnek,
értik az anyag anyanyelvét. Szavuktól
elpirosodik az alma. Építenek fát,
szélben ferde tornyot,
világcsodát.

(Ratkó József: Tanyák)

Harmadik tétel

Író: Öreg ház, süppedt. Az udvaron kút, istálló rokkant góré. Hosszú tornác a ház előtt, középujt ajtó. odabent két öreg matat a hűvös félhomályban. Kisérőm így szólítja őket: nagymama, nagypapa. Téesz tagok, náluk vannak a lovak. A pitvar közepén hosszú asztal, a végén keskeny szájú hasas üveg, tele valami nyüzsgő feketével. Legyek.

Hátul az istállóban hat pár ló, a góré alatt, az ólban hét sivalkodó süldő, és mindenütt legyek. A nagypapa közénk ül. Kisérőm hangoskodik, veregeti az öregember vállát, úgy viselkedik, mintha rossz népszínműben játszana főszerepet. Az öregember fogatlan szájjal, sután nevetgél, az öregasszony nem nevet, nem is szól, háttal van, a tűzhely mellett tesz-vesz, rántottát süt a „kedves vendégnek”, rántottát a borhoz, amely fanyar és pincehideg.

4.férfi: Nem kell őket sajnálni! Bár én keresnék annyit, mint ők! Egyedül élnek itt kint, ketten. A gyerekeik rég beköltöztek már a faluba, meg fel Pestre. A lógondozás, a két hízó, száz csirke, amit a nagymama a téeszéből nevel: sokra megy!

Kórus: Élünk a mélyben mégis!

Író: Tudomásul veszem: nem kell őket sajnálni. De látom eres kezüket, tétova mozdulataikat, látom a gyötrelmesen szűk pitvart, a léggel teli, hasas üveget az asztalon. Kinek, kinek ez a gazdagság? És mire?

Kórus (együtt, vonat dübörgést utánozva, keményen, hangosan indulnak, majd fokozatosan elhalkulnak): Dab dab döböröbő, dab dab döböröbő Dab dab döböröbő dab dab döböröbő dab dab döböröbő dab dab

2. nő: Egyik legjobb tanuló, egyik legkedvesebb kislány az iskolában. Nagyon szeretem. Úgy szaval, hogy akár a Nemzeti Színházban is felléphetne. Heten vannak testvérek, ő az ötödik szülött a családban. Nyolcan lennének, de a negyedik gyerek pár hetes

korában meghalt. Nem tudom, miképp történhetett meg, nem tudom megérteni, de így mondják, s így is van: apjuk egyik éjszaka a küszöbre tette ezt a gyereket, mert hogy nagyon sírt, küszöbre tette, s fejszével lecsapta a fejét. A háború után történt ez, mindjárt, mikor elment a front. Becsukták az embert, pár évet kapott, amikor kiszabadult, ott folytatta az életét, ahol megszakadt. Még négy gyerekük született utána. A négy közül az első ez a kislány. Nem tudtam volna többé amellé a férfi mellé lefeküdni. Nem tudtam volna megtenni. Miért járnak el Pestre dolgozni a lányok, fitalasszonyok? Ezért. Mert mi mást is csinálhatott volna itt az az asszony három éhes poronttyal, egyedül? Mi mást is csinálhatott? Visszafogadta az urát. A mai lányok inkább vállalják a napi hat óra utazást, csak hogy megszabaduljanak ettől a világtól.

Kórus énekel: Kis kacsa fürdik

fekete tóban,
anyjához készül
Lengyelországba.
Síkos a talpa,
magas a sarka,
fordulj ki fordulj
két aranyalma.

Író: Nem lenne kár, ha nem született volna meg ez a kislány?

3. nő Nem tudtam volna megtenni.

Író: Nem lenne nélküle szegényebb a világ?

3. nő: Nem tudtam volna megtenni.

Író: Nem hiányoznék az életünkből?

Női kórus: Nem tudtam volna megtenni.

Kórus: (halk indulás után teljes hangerővel zárnak) Dab dab döböröbő, dab dab döböröbő
Dab dab döböröbő dab!

Negyedik tétel

1. férfi: Száz esztendővel ezelőtt erdőség volt itt és mocsárvilág. Tölgyesek, gyertyánosok elvadult sűrűje nőtte be a szélbarázdált homokhátaikat. A vizenyős lápokban a fűzfabokrok között sás nőtt meg nád, káka és sárga virágú gólyahír. A milleniumot megelőző években, a kiegyezés után indult meg ezen a vidéken a parcellázás. A honfoglalás után ezer évvel indult meg ismét a nép: a szegénység: megindult, hogy szerencsét próbáljon.

3. férfi: A szükség hajtotta ide nagyapámat. Két hold földje volt Biharban és hozzá öt gyereke. Azért a két hold jó fekete földért nyolcat kapott itt, s még maradt is pénze, hogy hajatott vesszőt vegyen. Szőlőt telepített ő is, mint a többiek.

1. férfi: Sivár földek vannak itt végig, ameddig a szem ellát. Meszes, lúgos homok, itt-ott tarkítja egy-egy humuszosabb, barnán omló löszhát. Mára az erdőségnek nyoma sincs. Legtöbb a szőlő – magántermő novatókék vonulnak le-fel, keresztbe-kasba a dombháton. – Öreg, csenevész szőlőtövek, satnya vesszőt hajtanak, nagyobbacska fűt alig-alig nő rajtuk.

1. nő: A bor okozza a legnagyobb gondot, a novabor. A férfiak ettől lesznek tébolyultak, ettől válnak ütődöttekké a gyerekek és kerülnek gyógypedagógiára. Ha rajtam állna – kiirtanám az egészszet. Kipusztítanám!

4. nő: Apám elitta mindenét,

feleségét, hat gyerekét,

tagsági könyvét, bútorát

elitta halotti torát,

csöpp húgom elől a tejet,

fogunk közül a kenyeret,

s filléres, rossz játékaink

eladta és elitta mind

és ételéből nem hagyott

soha egy szíves falatot,

csak mustot adott eleget,

s amikor nyögtünk, nevetett

röhögött, könnye is kijött

és csúfolt és úgy röhögött,

és azután elment és ivott,

hazatántorgott, ordított,

anyámba rúgott. Mindenét

elitta, egész életét

elitta: szívét és agyát,

tenyerét, emberi szavát –

és végül semmi sem maradt

belőle. Elpusztult. Kihalt.

(Ratkó József: Apám)

2. nő: A járási tanács jelentéséből:

4. férfi: Számos ellentét hordozója a családi művelésű, százalékos szőlő. Járásunkban elég sok szövetkezeti tag komoly szőlőterülettel rendelkezik. Az n-i térszben százhusz tagnak két holdtól öt holdig terjedő szőlőterülete van. Ezek a tagok a szövetkezetben keveset dolgoznak, de hogy a háztáji területet megkapják, napszámosokkal végeztetik el a közösből vállalt munkát.

Író: Mennyi itt a napszám?

3. férfi: Száz-százhusz forint, mikor milyen munka járja. A szőlőkben permetezéskor százhusz forintot fizetnek s hozzá egy liter bort.

Író: Vannak közös szőlők is?

4. férfi: Új telepítésűek? Vannak. Eddig százötven hold.

Író: Ez szép.

4. férfi: Békésből kellett napszámosokat hozni, hogy legyen, aki megművelje.

Író: De hiszen a napszámba járó tagok nem szőlősgazdák!

3.férfi: Mégis így gondolkoznak. Féltik az újtól az öreg novákat. Minden más munkát elvállaltak, csak az új szőlőben semmit.

Író: Akkor ez csendes sztrájk.

3.férfi : Nevezhetjük annak is. Én inkább félelemnek mondom.

Író: Mitől félnek és miért?

Kórus: Beszekereznek a faluba

kenyérért, orvosért, halálért

és temetőért, mert itt nincs temető sem.

Hitük piros mennyország, ellenük

nem támad hadsereg, értük nem születik

Isten, se harmadik fű. A harmadik

elissza csudakrajcárját, bicskát ránt,

lecsukják, megverik, anyja elárvul,

sír,

4.férfi:ó, mikor szabadulhat

e rácsos időből a lékek!

Kórus: Ó, mikor szabadulhat

e rácsos időből a lélek!

5. férfi: Fordított távcső a csordakút,

Tudós, nézz bele – mutat

elfáradt, mohos gyerekarccokat

s csillagot is, tiszta időben.

(Ratkó József: Tanyák)

Ötödik tétel

4.nő: Egyszer filmesek ebédeltek nálunk Pestről, filmet akartak csinálni rólunk. Öreganyám jól főz, olcsón is adja, s amikor pesti vendégek jönnek ki, mindig nálunk kosztolnak. Jó lett volna az a film! Anyám hajlott rá, pénzt is ígértek neki érte. Megvehettük volna az új konyhaszekrényt, olyan szép üvegeset, amilyen a tanító néninél van. Az egyik filmesnek az tetszett a legjobban, hogy a mennyezetről lóg már nálunk a villanykörte, de áramnak még híre sincs. Akkor kezdték állítgatni a faluszélen a villanyoszlopokat, de két bátyám előre felszerelte a vezetéket, hogy biztosan kihozzák majd a mi tanyánkig is a villanyt. Késő délután került haza apám, nem sokat szólt, egyhamar kitessékelte a filmeseket. Minket ne bámulhasson senki! – mondta, s még azért is haragudott, hogy öreganyám főzött nekik.

1. férfi: Kanyargó dűlőút a tar, lókoponya dombhátak, vizenyős, dágványos laposok között; homok, lángsárga, pejbarna homok; vékonypénzű, görbe akácok, törpe szilvafák, végtelenbe menetelő szőlősorok; és ő csak sír, sír, a kerek, kék égről permetezik rá vissza a könnye. A tele szatyor húzza a félkarját, minden lépésnél bokáig süpped a puha nyirkos homokba.

Kórus: Minden hajnalon. Minden este.

2. és 3. nő párbeszéde: - Akkor voltunk bolondok, amikor ide hurcolkodtunk.

– Egész tanyát vettünk a félháznai jussból.

– De az kőház volt, lányom, s bent a faluban. Ez meg még csak nem is vályog, hanem patics, s kint van Isten háta megett.

- De ide közel van Pest.

- Sokat látunk belőle! Annyi a hasznunk, hogy ősszel-tavasszal tapasztani kell a házat, mert másképp ránk roskadna.

- Majd a gyerekek hasznát látják! Bori a szövőde mellett kitanulja a gépírást, aztán elszegődik valahova titkárnőnek, s beszerzi maga után a két nagy fiút.

- Éppen öt viszik titkárnőnek! Innen a göbőjárásról!

- Miért ne vinnék? Azért mert kopasz? Nem frizura kell oda, hanem kéz. Neki meg ügyes keze van, láthatja anyám. Hamar megtanulja azt a kis billegtetést.

Kórus: Leguggoltam a hóba fült tanyákhoz

s csodálkoztam: Ez a hazám.

Vad kutyák, ajtóba kitett

söprűk a szegényégt őrzik itt,

mint a vagyont.

Mert a szegénység megmarad

és itt marad meg, jöhetnek

akármilyen csodák, itt megmarad.

Földbe hiába ássák, megfogan, kihajt,

öntözi könny, májusi eső,

villám csap bele, verheti jég is,

megmarad, keserű gyom lesz belőle,

megszagolja, nem eszi meg az állat.

Áss neki mély sírt, harmadnapra

föltámad, megérinti homlokunkat,

alázatosak leszünk, mint a lovak.

(Ratkó József: Tanyák)

1. nő: Minden azzal a nappal kezdődött, egész tudatos élete; minden, ami azelőtt volt, elsüllyedt, szétporladt. A lázra, arra emlékszik, a didergésre és a hályogos, ócska tükörrre, amelyben nézte, hogyan zöldül-lilul a szájaszéle. A tükör díszesre faragott, barna rájájának érdes és olajkencétől ragacsos tapintását is őrzi ujjai; két kézzel markolta meg, úgy hajolt közel a felpattogzott foncsorozású üveglaphoz, hogy jobban lássa színeváltozását. Sárga köd jött, olajsűrű köd; lángoló kemenceszáj falta be, parázshegy dőlt rá, elszállt a pernyével, le-fel hintázott a kémény szurokfekete kürtőjében; égszilánkok közé hullt, kések hasogatták fel a testét, csontig. Jajgatott, kiabált, azután csend lett, nagy, puha csend. Kékszárnyú nyugalom emelte magasba. nem nézett fel, belül, szemhéja falán látta, hogy öreganyja ott ül mellette az ágy szélén s előre-hátra hajladozva őt siratja. Szavait nem értette, de csukladozó hangját érezte a torkában, mintha ő sírt volna. Eleinte nem fájt ez a sírás, inkább jó esett, édes, újdíó íze volt, mint a tejnek, amit akkor vagy előbb? utóbb? - ivott. Nagy, hasas bögréből itta, összefogott két markával ma is ki tudja formázni öblös alakját.
2. nő: Te kis szerencsétlen te! Mire maradtál így világ csúfjára?! Legalább fiú lennél, gyermekem! Legalább fiú lennél!

1. nő: Így mondta az öreganyja, s olyan kétségbeesett szánakozással mondta, hogy neki fel kellett néznie. Először nem tudta, mit lát. Valahol hátul, a homályban ott volt az öreganyja arca, de előtte fátyol lebegett, valami elválasztotta őket egymástól. Selymesen fénylett ez a valami, régen hallott meséket, egyszer már átélt, de elfelejtett álmokat sejtített fel. Aztán felismerte, mi az. Haj volt, haj, amely - mint kitépett, száraz füstcsomó a szélben – céltalanul lengedezett a sovány, bütykös-eres ujjak között. Miért nem is halt meg akkor éjszaka! Vagy még előbb, azon a lázat hozó napon! – Mit kezdhet egy lány magával kopaszon?

Kórus: (egymás szavába vágva) Kopasz Bora, Szűzmária! Kopasz Bora, Szűzmária!...

1. férfi: Pusztuló, roncs tanya. Megrogyant, térdeplésre görbülő paticsfal, málladozik róla a tapasztás, s előbúvik a csupasz vesszőfonat. A tetőről tépdesi-fosztogatja a zsuppot a szél, lemossa az eső. A szarufabordázat: elhullott lótetemé. Paréj nő a pitvar sarkában, az égre léket nyitó szabadkémény fekete torka alatt, sápadt, vézna paréj. A földön a tapasztás megrepedezett, s a repedések márvány ereszteteiből nyüzsgő hangyák, színjátkozó hátú, fúrge nünükék másznak elő, hogy szerte kalandozzanak a vedlett falak között.

A meglazult eresztékeken és a fal repedéseink szűrődik be egy kis derengés.

Nyirkos félhomály van, keserédes dohszag; - biztos rejtekhely a világ elől,
oltalom a csúfság ellen. Nem szabad itt csak suttogni, s kuporogni összehúzott
testtel.

Mind: (együtt, egy szinten tartott, halk, zsolozsmázó hangon ismételtetik a vonatdübörgés
szólamát): Dabdab döböröbő dab dab...

(Ez kitart a 3. nő éneklése és szövegmondása közben is, pár ütemmel utána hal el.)

3. nő: (szöveg nélkül, lallázva eldúdolja a „Kis kacsa” dallamát, a kis szünetet tartva, utána
kezdi mondani):

Ne haragudjanak rám, édesanyám! Nem bírtam tovább, gyenge voltam: a tanulás, a
vonat, meg minden. Nem tudtam tovább, de ezért ne haragudjon senki. Nagyon kérem,
ne haragudjanak rám.

- 1.nő: (pár lélegzetnyi, súlyos csend után)

A vonat elé vetette magát. Nem volt még tizenhat éves.

Mind: (egymás szavába vágva, izgatottan ismételtetik):

A vonat elé vetette magát. Nem volt még tizenhat éves.

Író: Magyarországon egymillió ember él tanyán, kültelken.

Mind: (együtt): Egemillió ember.

Író: Tenni kell értük.

Mind: (Egyenként, külön-külön mondják, közben kimutatnak a nézőtérre):

Önnek! – Önnek!.....

(Amikor mindegyik kimondta. egyszerre):

Mindnyájunknak – tenni kell értük!